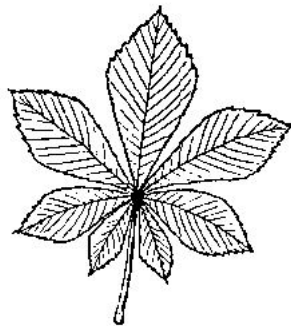

15. Møde
om Udforskningen af Dansk Sprog

NORDISK
Institut for Kommunikation og Kultur
Aarhus Universitet

9.-10. oktober 2014

Seven steps to language

Peter Widell
Aarhus Universitet

[...] the accounts of society that I am familiar with, ranging all the way from Aristotle to the present, radically misconceive the role of language in that, in an important sense, they take the existence of language for granted and then ask: How does society work; how is it constructed? and so on. When I say that they take language for granted, I mean that in accounting of the nature of society they do not ask: What is language? Rather, they simply assume the existence of language and go on from there.

John R. Searle 2008

Indledning

Den lidt kryptiske – engelske – titel på min artikel stammer fra mit foredrag på MUDS 15, som også var min afskedsforelæsning som lektor ved Aarhus Universitet. Titlen afspejler en underfundighed affødt af lejligheden. Den vil jeg ikke komme ind på her. Men indholdet er for så vidt alvorligt nok ment: Det er min påstand, at der er nøjagtigt syv trin fra en eksistens som instrumentelt handlende væsener – en skæbne, vi deler med dyrene – til en eksistens som sprogligt handlende væsener – en skæbne, vi øjensynlig ikke deler med nogen anden dyrerace. Det er disse syv trin jeg vil se på i artiklen her. På grund af den afmålte plads vil de syv trin kun blive lakonisk behandlet.

Artiklen er filosofisk-analytisk anlagt. Der vil være tale om en undersøgelse af de begrebslige forudsætninger for det at kunne et sprog. Det betyder ikke, at analysen så ikke vil være empirisk relevant: Det, jeg vil sige, vil også kunne ses som et bidrag til viden om, hvordan mennesket har erhvervet sig et sprog.

Sproget og studiet af det: fra deskriptiv grammatik til normativ pragmatik

Sprog kan undersøges på flere måder. Fx kan man arbejde med et enkeltprog, fx dansk eller japansk, og se på, hvordan det er opbygget. En anden måde vil være at arbejde komparativt med en bestemt sproggruppe, fx gruppen af indoeuropæiske sprog, og se på, hvordan sprogene er indbyrdes beslægtede. Eller man kan arbejde sprogtypologisk for at se, om ubeslægtede sprog har visse fællespræg, som man så eventuelt vil kunne tilbageføre til menneskets medfødte psykologi og biologi.

Alle måder er velkendte inden for lingvistikken. Men hvad enten man arbejder enkeltsprogligt, komparativt eller sprogtypologisk, er udgangspunktet som regel det samme: I lingvistikken arbejder man *grammatisk*. Interessen gælder sprogstrukturen.

Traditionelt har den grammatiske forskning været intuitiv, underlagt praktiske hensyn. Men siden man i begyndelsen af forrige århundrede er begyndt at se på sproget som ”system af forskelle”, har man bestræbt sig på at nå frem til en mere videnskabelig – i betydningen formel korrekt – redegørelse for sproget (fra Ferdinand de Saussure (1970 (1916)) til Noam Chomsky (1957, 1965, 1977 (1975))). Denne bestræbelse er man blandt alle lingvister stort set enige om.

Denne synsmåde har imidlertid visse mangler, idet der er tendens til ikke i tilstrækkelig grad at ville respektere sprogets semantik og pragmatik. Efter Charles Morris 1970 (1938) er det almindeligt at se det sproglige tegn som en treledet størrelse defineret ved dets *syntaks* – dvs. tegnets relation til andre tegn (synligt ved tegnudtrykkets relation til andre tegnudtryk) – ved dets *semantik* – dvs. tegnudtrykkets relation til det, det ”står for” – og ved dets *pragmatik* – dvs. tegnets relation til den situation, det bliver brugt i. Men her er man i lingvistikken blevet vant til at se *studiet af sprogets semantik og pragmatik alene som en slags tillægsdiscipliner, som kan bringes i spil, når det syntaktiske, grammatikken, er blevet belyst*, jf. fx Jerrold Katz & Jerry Fodors (1963) interpretative semantik.

Skal man se synsmåder på sproget, som i højere grad inddrager semantik og pragmatik, må man normalt gå til sprogfilosofien. Her er den model-teoretiske linje fra Alfred Tarski (1932) og Rudolf Carnap (1956 (1947)) over Saul Kripke (1959) til Richard Montague

(1974:222) velkendt. Udgangspunktet er stadig rent formelt som i formel grammatik. Men vi finder også en mærkbar accentforskydning: Anlægget forstås ikke længere empirisk-teoretisk som hos grammatikerne, men *normativt-praktisk* ud fra den – ikke sjældent transcendentalfilosofisk formulerede – erkendelse, at *man altid vil være henvist til at møde sproget som normeringsssammenhæng, før man vil kunne gøre det til genstand for empirisk studium*. Inden for den såkaldte model-teoretiske semantik kommer erkendelsen tydeligst til udtryk hos Montague: "I reject the contention that an important theoretical difference exists between formal and natural languages." (Montague 1974:222). Her rummes i virkeligheden *et helt nyt, konstruktivt forskningsprogram for sprogstudiet*, hvor syntaks og semantik tænkes opbygget "i tandem", så der til enhver rekursiv anvendelse af en grammatisk regel for dannelse af en sætning er knyttet en semantisk tolkning af sætningen gennem reference til en velafgrænset (fx mængdeteoretisk anlagt) model. Et sådant konstruktivt sprog er naturligvis ikke naturligt. Men det er ikke desto mindre Montagues opfattelse, at vi altid vil kunne tage udgangspunkt i små formelt opbyggede del-sprog og herudfra konstruere os frem til *et fuldt formelt sprog, der i alle måder "mimer" det naturlige sprog og dermed repræsenterer dets mest fuldstændige analyse*.

Dette paradigme for sprogbeskrivelse er ofte bragt i anvendelse uden inddragelse af pragmatiske forhold, hvilket ikke er fuldt tilfredsstillende. Men som allerede vist af Montague (1974) vil også pragmatikken kunne inddrages i en integrativ model-teoretisk teori om naturlige sprog. Et egentligt fremstød i den retning finder vi hos Robert Stalnaker (1972 (1970):380-97), John Perry (1977) og David Kaplan (1978a, 1978b) i deres undersøgelse af demonstrativer og andre indeksikalske udtryk. En mere radikal pragmatisk tilgang findes hos Donald Davidson, hvis hovedpointe er, at *en sprogteori først kan være en korrekt teori, hvis den anlægges "from scratch" hinsides ethvert konkret sprog*. Her mener han under henvisning til *alle sprogs oversættelighed til hinanden* (Davidson 1993 (1973)) at kunne pege på *en konstruktionsformel for ethvert sprog, der i udgangspunktet i lige grad respekterer sprogets grammatiske, semantiske og pragmatiske dimension* (Davidson 1967, 1993 (1973)). Konstruktionsformlen er en pragmatisk anlagt udgave af Tarskis *skema-T* ("T" for truth):

”p” er sand, hvis og kun hvis p

Det er vigtigt at se, hvordan Davidsons teori respekterer pragmatikken: I modsætning til Tarski, der opfatter sit skema-T som en mulighed for model-teoretisk at definere, hvad vi skal forstå ved sandhed og mening i et sprog – hvilket ifølge Tarski kan ske gennem en rekursiv anvendelse af skema-T – mener Davidson omvendt, at *sandhed i virkeligheden er indefinabel og må forstås intuitivt-pragmatisk som et beredskab hos enhver sprogbruger til at danne T-sætninger*: Enten ved vi intuitivt, hvad sandhed er, eller også ved vi det ikke; men ved vi det, kan vi netop gøre pragmatisk anvendelse af skema-T efter formlen: *Tilskriv gennem instantieringer af skema-T (det pragmatiske) i T-sætninger (det grammatiske) en sandhedsværdi (det semantiske) til disse T-sætninger!*

Det er en vigtig pointe hos Davidson – som hos Tarski – at det er sandhedsbegrebet og ikke meningsbegrebet, der danner det semantisk bærende begreb. For mens sandhedsbegrebet ifølge Davidson er velforstået – vi har alle en intuition om, hvornår en anvendt sætning er sand eller falsk – har meningsbegrebet lige siden Platon fremstået uklart. Ifølge Davidson forsvinder disse problemer omkring mening imidlertid endegyldigt med den pragmatiske omtolkning af Tarski, idet mening nu vil kunne forstås som sandhedstilskrivning i den enkelte talesituation. Meningsteori bliver til tolkningsteori.

Forrådet af T-sætninger bliver selvfølgelig stadig mere omfattende, jo flere T-sætninger, vi bringer i spil. Spørgsmålet er imidlertid, hvordan de T-sætninger, vi konstruerer, står i forhold, dels til den verden, de er sande eller falske om (spørgsmålet om det sproglige udtryks korrespondens med kendsgerningerne i verden), dels til andre sætninger af typen ”p” (spørgsmålet om de sproglige udtryks indbyrdes kohærens). Her er det Davidsons opfattelse, at det i højere grad vil være kohærens mellem T-sætningerne indbyrdes, end det vil være korrespondensen mellem de enkelte sætninger og verden, der spiller en rolle, når vi bruger sproget. Hermed indtager Davidson en overvejende *deflationistisk* position inden for semantikken: Vi får vanskeligt ved at pege på, hvad der giver sproget mening uden om de indbyrdes relationer mellem T-sætningerne i sproget.

Selvom mange inden for model-teoretisk semantik betragter Davidson som en radikal fornyer af semantikken, har mange også stillet sig kritisk over for et så radikalt holistisk program. Her har man bl.a. med henvisning til den mulige lærbarhed af et givet sprog fremført, at det må være vigtigt at bibeholde en mere direkte sætning-til-verden-realisme i beskrivelsen af den sproglige semantik. Ifølge Michael Dummett (1975, 1976) må vi i langt højere grad se det, vi gør, når vi opbygger en sproglig semantik, som, at vi *tager verden ind i små doser* i vores sprogkonstruktioner, sådan som det beskrives i Ludwig Wittgensteins *sprogspilsbegreb* (Wittgenstein 1971 (1953)). Ellers vil det, mener Dummett, ikke være muligt at lære sproget. For at anskueliggøre, hvad der menes, kan vi her nævne det ”primitive sprogspil”, Wittgenstein omtaler, hvor en muremester og hans lærling er i færd med at bygge et hus. Her er det tydeligt, at de deltagende kan lukke sig inde i deres egen lille verden og pege direkte ud i de ikke-sproglige byggeaktiviteter i den konkrete sprogbrugssituation: ”Søjle!”, ”bjælke!”, ”plade!” siger mester til sin lærling, og huset bygges (Wittgenstein 1971 (1953):35).

Men det ligger netop i den *lokalt baserede realisme*: Her skal vi ikke vejen omkring sproglig mening for at kunne referere. Reference kan forstås i umiddelbar forlængelse af, hvad der sker i de konkrete perceptions- og handleakter. Ja, *for overhovedet at opbygge et sprog, må vi faktisk netop tage udgangspunkt her*, altså i de primitive sprogspils reale perceptions- og handleforudsætninger (Garett Evans 1982; John R. Searle 1983, 2015; John McDowell 1994; Récanati 1993; Scott Soames 2010a, 2010b; Kepa Korta & John Perry 2011; jf. også Frege (2002b (1918-19):224).

Dermed sker der samtidig en accentforskydning fra forholdet mellem sprog og verden til forholdet mellem bevidsthed og verden (jf. titlen på McDowell 2003 (1994): *Mind and World*).

Men hvordan skal vi nu nærmere forstå det begreb om perception og handlen, der ligger gemt her? For at besvare dette spørgsmål mener jeg, vi skal gå over til at se på den syvpunktsplan for sprogkonstruktion, jeg indledningsvis har lovet at præsentere. Først vil jeg dog give et rids over de epistemologiske og ontologiske forudsætninger, planen hviler på.

Udgangspunktet: det normative i det faktiske

Som handlende i verden har vi to grundlæggende prækommunikative og præsproglige intuitioner, som ikke kan reduceres på hinanden, men som tværtimod gensidigt forudsætter hinanden i en ubrydelig sammenhæng, nemlig dels intuitionen om *det rigtige* og *det forkerte* (eller *det korrekte* og *det ukorrekte*), understøttet af begrebet om en *norm*, dels den tidligere nævnte davidsonske intuition om *det sande* og *det falske*, understøttet af det tarskiske begreb om en *T-sætning*, men nu knyttet til perception og handlen. Det er i kraft af disse to samvirkende grundintuitioner, vi overhovedet kan have tilgang til verden.

Også vores perceptioner er underlagt normer. Dette synspunkt står selvfølgelig i modsætning til den populære film lærred- eller vokstavlemodel for perception, som gør perception til noget passivt og kausalbestemt. Det er perception ikke. Perception er som enhver handling i øvrigt underlagt et sæt vellykkethedsbetingelser, som ganske vist er kausalt bestemt af det, der perciperes: Det lykkes mig ikke at se bolden, hvis ikke dens tilstedeværelse øver kausal indflydelse på min perception af den. Det er vigtigt ikke at forveksle kausalitet som vellykkethedsbetingelse med kausalitet som et reelt eksisterende forhold mellem to selvstændige begivenheder i verden.

Perception og handlen sammenfattes ofte – sammen med mere dispositionelle mentale tilstande afledt heraf – under begrebet *intentionalitet*. Selv om perception repræsenterer en særlig form for intentionalitet, indgår perception altid som betingelse for handlen: Perception giver mig information om verdens tilstand, så jeg kan handle. Får jeg ikke denne information, kan jeg ikke handle.

Perception og handlen giver anledning til afledet intentionalitet: (*Perciperet*) *handlesituation*, (*for*)*mål* og *middel* er handlekomponenter. *Viden* og *ønske* er dispositionelle begreber afledt af perception og handlen: At vide, at vandet koger, kræver, at man har erfaret det.

Det er vigtigt at understrege, at formål og midler og videns- og ønskeindhold findes immanent som tanker i vores perceptioner og handlinger. Derfor er den logik, vi som bevidste væsener betjener os af, *primært en tankelogik*, og *først i afledet forstand en sprogløgek*. Det indså allerede Frege. Her blev han også klar over logikkens ikke-konventionelle karakter (Frege 2002b (1918-19)): Den var ikke blot

et træk ved det arbitrære sprog, men i virkeligheden et uomgængeligt træk ved vores eksistens som handlende i verden: En tanke havde altid for Frege såvel (a) en reference til noget i verden som (b) en måde, referencen var givet på for den perciperende (*givethedsmåde*; tysk: *Art des Gegebenseins*; se hertil Frege (2002a (1892):160). Det var for ham betingelsen for, at den kunne tilordnes en sandhedsværdi og inddrages i en logisk-inferentiel sammenhæng.

Men nu er det her – i denne fregeske opdagelse – vi skal finde kimen til sproglig mening. Ikke i selve det sproglige. Men i den præ-sproglige tanke i perception og handlen.

Lad os i det følgende se på, hvordan vi via syv trin kommer fra denne præ-sproglige handling til det fuldt udfoldede sprog.

Første trin: handlingen og dens koordinering

Handlinger er koordineret instrumentelt i mål-middel-hierarkier: Jeg løfter mit glas og drikker af det, fordi jeg vil tage en opstrammer, så jeg kan arbejde mere effektivt ud på eftermiddagen og herigennem nå min deadline i morgen.

Alt dette kræver intelligens, som igen kræver modning og – som regel også – øvelse og optræning. Og jo mere intelligent, man handler, i jo højere grad vil man kunne forfine tilfredsstillelsen af sine fundamentale behov (behov for ly, for mad, for søvn, for selskab osv.).

Koordinerede handlinger kan indgå i handlesystemer. Et helt grundlæggende handlesystem er følgende, bestående af (A) to hinanden udelukkende tilstande i verden, T og $\sim T$ – hvor T fx kan stå for 'er åbent', og $\sim T$ for 'er lukket' (om vinduer, døre, dåser, flasker, munde osv.) – og (B) et sæt handlinger defineret over disse mulige tilstande, $H(T, \sim T)$ $H(\sim T/T)$ – hvor $H(T, \sim T)$ fx kan stå for handlingen 'bringe fra åben til lukket tilstand' = 'lukke', mens $H(\sim T/T)$ kan stå for handlingen 'bringe fra lukket til åben tilstand' = 'åbne'. Et interessant træk ved et sådant enkelt system er, at det tillader *0-handlinger*, hvor sluttilstanden i sekvensen er identisk med starttilstanden. Herigennem vil agenter efterhånden kunne forstå *forskellige former for invariants* (Piaget 1953 (1936)). Ved fx at åbne og lukke en dåse vil agenten efterhånden kunne danne sig et begreb om selve dåsen som upåvirkelig af handlingerne, dvs. som solid ting (tingskonservation; Piaget &

Inhelder 1971 (1966):16), og ved fx at flytte en ting først fra A til B og dernæst fra B til A vil agenten efterhånden kunne danne sig et begreb om det stabile rum og den stabile tid (Piaget & Inhelder 1971 (1966):17).

Det er karakteristisk for de koordinerede handlinger på dette trin, at de kun kan ses ud fra ét og samme perspektiv.

Andet trin: *kognitiv empati og strategisk handlen*

Handlinger kan qua instrumentelle handlinger i princippet foretages af et menneske i enrum (fx Robinson Crusoe). Men normalt opstår der forskellige samspil, forskellige interaktionsforløb. En betingelse herfor er, at de interagerende ikke blot opfatter sig selv som handlende, men *også opfatter eller dem, de møder, som handlende*. Denne evne kan man ofte se beskrevet som evnen til at udvise *kognitiv empati*: Ser jeg én løfte sit glas til munden, ser jeg straks det, der sker, som noget, jeg selv ville kunne have gjort i stedet for. Et vigtigt eksempel på kognitiv empati finder vi i det *at kunne følge andres blikretning* (som en del af andres visuelle perception af genstande i verden) (Tomasello 1999, 2014).

At udvise kognitiv empati er endnu ikke at handle interaktionelt. *Interaktion* etableres først, når jeg gør anvendelse af det forhold, at jeg kan sætte mig i en anden handlendes sted, som udgangspunkt for, at jeg selv vil kunne udføre instrumentelle handlinger rettet mod denne anden som ”svar”. En vigtig undergruppe af sådanne handlinger udgøres af *kompetitive handlinger*. I kompetitiv handlen er udgangspunktet, at *en agents ønske kun kan tilgodeses på bekostning af en anden agents ønske*: Vil begge chimpanser have bananen, men kun én af dem kan få den, er der mulighed for kompetitiv handlen (Tomasello 2014). I kompetitiv handlen danner den ene parts mulighed for at *få til, hindre i* eller *lade* en anden udføre en bestemt instrumentel handling, ikke blot en grundlæggende treenighed i menneskers og dyrs interaktion, men faktisk også for forståelsen af naturen som et ækvilibreret sammenhængende system af kræfter (Piaget 1953 (1936), 1957 (1954)).

Ikke al handlen er kompetitiv. Handlinger kan være altruistiske som at give noget bort, hjælpe en nødstedt eller passe en syg.

Tredje trin: *vi-et og den kollektive handlen*

Jeg kan sidde på en bænk. Og du kan sidde på samme bænk. Og hvis jeg ikke ved, at du sidder på bænken, og du ikke ved, at jeg sidder på den, fx fordi der er sat en papvæg op mellem os, sidder vi begge på bænken, men vi sidder der ikke *sammen* i betydningen, at jeg ved, at du sidder der, og du ved, at jeg også sidder der. Men nu kan ”sammen” også bruges i *en mere udbygget forstand, hvor jeg ud over at vide, at du sidder der, også ved, at du ved, at jeg sidder der, og hvor du tilsvarende ud over at vide, at jeg sidder der, også ved, at jeg ved, at du sidder der*. Her er der tale ikke blot om fælles viden, men om *gensidig viden*: *Jeg ved x, og du ved x; og jeg ved, at du ved x, ligesom du ved, at jeg ved x*.

Interaktion præget af gensidig viden muliggør dels *samarbejde om et fælles mål* – i eksemplet: at sidde på bænken – dels *indtagelse af forskellige komplementære roller*. Det er her, vi finder muligheden for *kooperativ handlen* og *arbejdsdeling*, hvor vi kan være hyrde og hund, rytter og hest¹, sidde i otter eller spille i strygekvartet.

Raimo Toumela (1988, 2013), der har undersøgt samarbejde om fælles mål ud fra begrebet *kollektiv intentionalitet*, mener, at vi bør skelne mellem to distinkte former: *jeg-modus-kollektivitet* og *vi-modus-kollektivitet*. Det har været indgående diskuteret, om *vi-modus* kan ses som en sofistikeret form for *jeg-modus*, eller om den sidste form er *sui generis*. *Sui generis*-opfattelsen forsvares bl.a. af Margaret Gilbert (1992 (1989), 2014) og Searle (1995). Normalt går skillelinjen mellem, om kollektiviteten, skal ses i selve modussen – i sproglig form: ”*Vi* intenderer at udføre handlingen H” – som Gilbert og Searle mener, eller om den skal ses som et træk ved indholdet – i sproglig form: ”Jeg intenderer, *vi* samlet udfører handlingen H”. Michael E. Bratman (1999, 2014) har søgt at vise, at det er muligt ud fra det sidste synspunkt at analysere *vi*-intentioner i termer af *jeg*-intentioner. Det er bestridt af flere: Det, at to agenter hver især har intentionen om at gøre noget, som passer ind i en helhed, begge er klar over, og begge er klar over deles af begge, sikrer ikke i sig selv kollektiv intentionalitet i den fulde *vi*-kollektivitets-forstand af ordet. Spørgsmålet er, hvad der så skal til.

¹ I disse to typer arbejdsfællesskaber må vi nok regne med, at de to roller alene er kendt som roller af den ene part. I hvert fald kan der langt hen ad vejen redegøres for det, hunden og hesten gør, i udelukkende behavioristiske termer.

Fjerde trin: *kommunikationsintentionen og den fælles opmærksomhed i pegningen*

De første tre trin på vejen til det fuldt udviklede sprog involverer ikke nødvendigvis kommunikation. Og i det omfang, vi finder interaktion, som det sker på tredje-trinet, er den alene præ-kommunikativ. Det er imidlertid ikke tilfældet på fjerde-trinet. Her finder vi egentligt kommunikative former for interaktion. De behøver dog endnu ikke at være egentligt sproglige.

Pioneren vedrørende beskrivelsen af kommunikation er Herbert Paul Grice (1989a (1957)), som søger at definere kommunikation udelukkende i termer af instrumentelle handleintentioner. Strukturen hos ham er refleksiv, ikke ulig den, vi finder hos Bratman: For at vi kan tale om x som en kommunikativ meddelelse fra A til B, må vi ifølge Grice kræve tilstedeværelsen af følgende *kommunikative dobbeltintention* hos A, nemlig at A dels (1) skal have intentionen₁ om gennem produktionen af x at fremkalde en bestemt effekt hos B, dels (2) skal have intentionen₂ om, at denne effekt produceres ved, at B erkender, at det er A's intention₁ (Grice 1989a (1957):220).

Grice opfatter, når vi ser bort fra senere småjusteringer (Grice 1989c (1968), 1989b (1969)), sin definition som tilstrækkelig for sproglig kommunikation. Det er imidlertid bestridt ud fra argumenter, der ligner dem, Bratman har været udsat for (Schiffer 1972). Det væsentligste problem er, at taler hele tiden kan tilføje strategiske intentioner, som korrupperer de griceske intentioner (eller forsøg på at udbedre dem). Ifølge Searle (1971 (1965)) bunder problemet i, at man alene ser kommunikation som et spørgsmål om *intention*. Kommunikation er imidlertid også ifølge Searle et spørgsmål om *konvention* (som et fænomen, der er ureducerbart til intention).

Her synes den *pegning*, der finder sted i enhver kommunikationsakt, dog at kunne gå fri af det searleske konventionsbegreb. At pege består i at producere en pegegest – enten ved hjælp af en finger eller ved et blik – med (1) intentionen₁ om at få den, man peger for, til at rette sin *opmærksomhed* mod det, der peges på samt (2) intentionen₂ om at få vedkommende til at blive klar over intention₁. Da også den pegende i og med sin pegen må have opmærksomheden rettet mod det, der peges på, må vi her kunne tale om *gensidig opmærksomhed* eller *joint attention*, som Tomasello kalder det, jf. Tomasello (1999,

2014). Det er vigtigt at se, at en forudsætning her må være, at A og B på forhånd deler en viden om eksistensen af det, der peges på af A, og at den gensidiges opmærksomhed i pegeakten derfor samtidig må repræsentere et stykke *kollektiv bevidsthed*. Men det er sikret ved pegningen, da den viden, der skal deles mellem A og B, altid kan *checkes umiddelbart* af begge parter ved den genstand, der peges på.² Vi synes med andre ord ved pegning at kunne nøjes med griceske dobbelt-intentioner og *jeg*-modus-kollektivitet.

Hvad konventionsbegrebet derimod angår, er vi enige med Searle i, at det må fastholdes som et sui generis-begreb, som kræver en selvstændig udvikling. Det har vi markeret ved at reservere udviklingen af begrebet til vores sjette trin.

Femte trin: billedet og dets brug i kommunikation

Pegningen giver os umiddelbart retningen fra den pegende til genstanden, der peges på. Er pegningen vanskelig at etablere, kan vi ty til *billedvisning*. Ved hjælp af billedvisning vil den pegende – via det viste billedes *lighed* med det udpegede – kunne *tydeliggøre*, hvad han har til hensigt at pege på. Her kunne en kommunikationssituation eksempelvis være, at en person gerne vil gøre en anden person opmærksom på, at der befinder sig en slange bag stenen, han peger på, ved at gøre slangebevægelser med armen. Her er hensigten at *tydeliggøre* situationen og dens alvor: Slangen kan ikke umiddelbart ses af modtager, men billedet kan nu – tillige med pegningen på stenen – skaffe modtager den fornødne information om situationens farlighed. Her består situationens pragmatiske indbegreb nu i, at (1) begge parter er klar over, at slanger i almindelighed er farlige (fælles baggrundsviden), (2) afsender ved, at modtager ved, at de er farlige, og modtager ved, at afsender ved det (gensidig viden), (3) modtager er klar over, afsender har intention₁ om – ved pegning og *billedvisning* – at gøre modtager opmærksom på, at den aktuelle situation er et eksemplar af en sådan type situation, ved hjælp af den yderligere intention₂ om, at netop dette er hans intention₁ (gricesk dobbeltintention), (4) afsender antager, modtager er klar over det.

² Dan Sperber & Deirdre Wilson (1986:38-64) omtaler denne mulighed for gensidig checkning ved ostensiv pegning som *gensidig manifesterethed* (mutual manifestness).

Billeder er ikke essentielt kommunikative. De bygger på fysisk lighed med det, de afbilder. Men de vil kunne anvendes i forbindelse med pegning som *fregeske givethedsmåder*: Her kan de angive, hvordan det udpegede skal forstås, nemlig som havende en vis *lighed* med billedet. De er blevet kommunikative tegn.

Undertiden kan det være vanskeligt at kommunikere, hvad der i et billede skal ligne det, der peges på. Med sjette-trinets statusfunktioner får vi imidlertid midler i hænde til – på det syvende og sidste trin – at overvinde denne vanskelighed.

Sjette trin: statusfunktionen og det sociale rum

Tegn kan være billeder, der ligner det, de skal henviser til, hvad enten det drejer sig om en udpeget specifik entitet – denne and eller hjort – eller om en uspecificeret mængde entiteter – ænder og hjorte i almindelighed. Tegn kan imidlertid også være dannet som tegn uden at ligne det, de betegner. De kan foreligge i kraft af det, Searle (1995) kalder *statusfunktionserklæringer*. Ved statusfunktionserklæringer tildeler den handlende i og med udførelsen af en *arbitrært valgt* handling, X, en bestemt status, Y, til X. Udgangspunktet er, at man har et andet-stadie-begreb om at få til, hindre eller lade (jf. tidligere). I kraft af den indbyggede *forpligtelse* til at fastholde en allerede oprettet eller indført forbindelse mellem X og Y konsistent i forskellige brugssituationer er det nu muligt at transformere denne lukkede gruppe handlinger til en *deontisk treenighed* af mulige statustildelinger til X i form *påbud, forbud* eller *tilladelser*. Har man fx i en given *indføringsituation* tildelt en ringelyd i et teater status af besked om, at man skal gå til sin plads, er man forpligtet på denne status i efterfølgende *brugssituationer*. Ellers bryder den underliggende statusfunktion sammen.

Statusfunktioner er *konventioner*, der i lige grad forpligter taler og hører, hvilket sikrer, at de griceske dobbelt-intentioner ikke længere kan korrumpes. Dermed vil ægte *vi*-modus-kollektivitet nu endeligt kunne overtrumfe den utilstrækkelige *jeg*-modus-baserede kollektivitet (jf. den tidligere diskussion med Bratman). Med statusfunktionerne konstitueres en helt ny – institutionel – virkelighed, som ikke er mulig på tidligere stadier: Kirke, stat, marked, retsvæsen, forvaltning, skole, offentlighed, familie danner her tillige

med en lang række andre menneskelige institutioner et omfattende indbyrdes relateret væv af statusfunktioner.

Syvende trin: sprogtegnet, tankens arbitrære bærer

Arbitrære konventioner har, som vi har set, form af statusfunktioner til skabelse og opretholdelse af samfundets deontiske orden. En særlig vigtig gruppe af forpligtelser er de handlinger, Austin i 1971 (1962) døbte *talehandlinger* (speech acts), og som han opdelt i tre distinkte delhandlinger, nemlig *lokutioner* – det at sige noget med en bestemt mening og reference – *illokutioner* – det at lade det, man siger, bære en bestemt status – og *perlokutioner* – det at få hører til at acceptere et tankeindhold eller det forhold, at en handling bliver udført.

Her tiltrækker illokutionerne sig størst interesse. De er i virkeligheden en bestemt type forpligtelser til at tildele et X en bestemt status Y, som vi vil kunne få frem ved at indbygge Tarskis T-skema – 'p' er sand, hvis og kun hvis tanken p – i statusfunktionserklæringen. Hvis vi giver statusfunktionserklæringen følgende skema-form:

Jeg erklærer mig herved med "X" forpligtet på Y: at forbyde/tillade/
påbyde handlingen H

vil vi – ved at udskifte "X" med sætningen "p" og "Y: at påbyde/forbyde/tillade handlingen H" med "er sand, hvis og kun hvis tanken p" eller kort "sandheden af tanken p" – få:

Jeg erklærer mig herved med "p" forpligtet på sandheden af tanken p

som netop vil kunne ses som en statusfunktionel tilsvarende til Davidsons semantiske skema-T.

At tilskrive en tanke sandhed betegnes almindeligvis som det at udføre en assertiv talehandling. Vi kan derfor kalde vores skema *skemaet for konstruktion af assertiver*.

Med baggrund i den hidtidige analyse kan vi nu sige, at *assertivet i virkeligheden er den eneste grundlæggende illokutionære talehandling, der findes*. Det følger slet og ret af den underliggende statusfunktionens *almene* regel-form:

- Det at sige ”Solen skinner” er en umiddelbar følge af, at man har accepteret at give sætningen status af at være en forpligtelse på, at tanken, at solen skinner, er sand
- Det at sige ”Postkassen er rød” er en umiddelbar følge af, at man har accepteret at give sætningen status af at være en forpligtelse på, at tanken, at postkassen er rød, er sand

...

– og så fremdeles ALLE FØRSTEORDENS SPROG IGENNEM (dvs. dansk, swahili osv., samt alle konstruktssprog). I den forstand er skemaet bag konstruktionerne *et transcendentalt skema* (i den davidsonske forstand af ordet, hvor det er eksponent for alle sprogs gensidige oversættelighed).³

Denne analyse adskiller sig på væsentlige punkter fra den klassiske analyse af talehandlingen (Austin 1998 (1962); Searle 1971 (1965), 1969, 1979 (1975)). Specielt én ting stikker i øjnene. Mens der her opereres med kun én overordnet klasse af illokutioner, nemlig assertivet, opererer Searle med hele fem separate illokutioner med hver deres tilfredsstillelsesbetingelser, nemlig ud over *assertivet* (med sandhed som tilfredsstillelsesbetingelse) også *ekspressivet* (med sandfærdighed som tilfredsstillelsesbetingelse), *kommissivet* (med talers efterkommelse som tilfredsstillelsesbetingelse), *direktivet* (med hørers efterkommelse som tilfredsstillelsesbetingelse) og *erklæringen* (med en institutionsoprettelse som tilfredsstillelsesbetingelse). Austin opererer med en nogenlunde tilsvarende opdeling. Det mener jeg imidlertid beror på en forkert analyse, hvilket jeg har redegjort for i Widell (2001, 2009). Det vil føre for vidt at komme ind kritikken her. Jeg vil dog pege på to markante forskelle med relevans for vores diskussion: (A) Mens Searle, som man kan se, tilordner ovennævnte tilfredsstillelsesbetingelser til hver sin selvstændige illokutin, så er erklæringen, forpligtelsen og sandheden hos mig gemt som et trans-

³ Vi vil dog kunne finde skemaer i to distinkte versioner, alt afhængig af, om vi har at gøre med en *indføringsituation* – her taler vi så om et *normativ* (fx: ”En cirkel er en punktmængde i lige lang afstand fra et givet punkt”) – eller en *brugssituation* – her taler vi i stedet om et *konstativ* (fx: ”Vand fryser til is ved 0°”).

centdelt aspekt ved enhver illokution.⁴ (B) Mens Searle knytter forpligtelsen til illokutionen og dermed til syvende-trinet, finder man den allerede på sjette-trinet hos mig. Og hvad direktivet angår, er der for mig at se i virkeligheden tale om en perlokution: Siger jeg ”Det trækker” for at få hører til at lukke vinduet, er der ganske vist tale om en illokution, men i form af et simpelt assertiv; direktivet ligger i det overordnede instrumentelle formål allerede på andet-trinet som et forsøg på at få taler til at lukke vinduet.

I Searle (2010:95) stilles spørgsmålet om, hvorvidt kompetence til at udføre institutionelle handlinger, altså handlinger på mit sjette-trin, forudsætter kompetence til at udføre egentlige illokutioner. Searle besvarer spørgsmålet bekræftende. Ifølge Searle må vi nemlig være i stand til at *formulere* disse erklæringer.

Jeg mener ikke svaret er holdbart: Talehandling *må nødvendigvis* – af rent begrebslige grunde – udgøre en undergruppe af institutionelle handlinger. Det er muligt, vi på nogenlunde samme tid udvikler evnen til at udføre såvel ikke-tankebærende som tankebærende institutionelle handlinger. Men det er i givet fald et rent empirisk spørgsmål.

Afslutning

Vi har i beskrivelsen af syvende-trinet blot talt om tanken p, uden at se på denne tanks interne struktur. Men selv om vi ikke har udfoldet begrebet herom på syvende-trinet, har vi for så vidt allerede været inde på denne struktur gennem dens protoformer – pegningen og billedet – da vi studerede fjerde- og femte-trinet. Normalt beskrives tanken p's indre struktur formelt via formlen $R(A,B,C \dots)$, hvor R angiver givethedsmåden i tanken og $A, B, C \dots$ de forskellige pegninger ud i verden. Men som det umiddelbart fremgår, er det jo egentlig blot at forsyne tankens elementer – pegningerne og billederne – med statusfunktioner af formen ”X” har status Y”, hvor X-erne er blotte mærkelapper. Så har vi det sproglige grundforhold: referencen og prædikationen.

⁴ Hvad erklæringen angår, har Searle siden 80'erne accepteret denne som et træk ved enhver talehandling (Searle 1989, 2010:11). Searle har dog ikke af den grund opgivet sin fem-leddede klassifikation (Searle 2010:16).

Med dette får vi en klar opfattelse af, hvordan sproget opbygges som system: Gennem statusfunktionserklæringer i forskellige indføringssituationer, hvor vi peger på tingene i verden ud fra de forskellige perspektiver, vi kan indtage over for dem, normerer vi de forskellige sproglige udtryk, så de vil kunne anvendes i senere brugssituationer, fx når vi ikke umiddelbart kan pege på disse ting. Sprogsystemet vil da kunne opfattes som en art organiseret hukommelse om disse oprindelige statusfunktionserklæringer i de forskellige situationer, vi bruger sproget i.

Ifølge det her skitserede synspunkt skal vi opbygge sproget med udgangspunkt i vores perception og handling i konkrete indførs- og brugssituationer, og ikke i udfyldningen af på forhånd givne abstrakte syntatiske eller logiske skemaer. Sproget er – pace Saussure – et simpelt nomenklaturesystem, som er ude af stand til at skaffe os den kompositionalitet, vi gør brug af som sprogbrugere. Kompositionaliteten findes i vores perception og handlen: Når vi kan skifte ”vand” ud med ”mad” i en sætning som ”Jeg vil have vand”, er det ikke fordi, vi trækker på en eller anden subjekt-prædikat-struktur – den være sig syntaktisk eller logisk-formel – som muliggør, at vi kan percipere verden under denne form, men fordi verden, som den er formidlet gennem vores handleerfaringer, ser sådan ud. At ”vand” og ”mad” kan indgå i forbindelser, skyldes, at vi kan subsumere dem under samme overbegreb. Men det er ikke noget sprogligt. Det er ikke forankret i en eller anden sprogevne eller tankens logiske form, men i vores handlebundne erfaring med verdens ting, som de fremstår for vores øjne. Tingsrealisterne har ret: Verdens ting eksisterer reelt derude uafhængigt af vores manipulationer med dem. Handlingsrealisterne har ret: Også handlingen eksisterer reelt, uafhængigt af om vi omtaler den i vores sprog. Såvel syntaktister som meningsrealister må derimod afvises: *Meningen som en eller anden sprog-systemisk eller logisk formet realitet ved siden af verdens ting og handlinger er en kimære.*

I stedet for at tale om perceptions- og handlerealisme kan vi lige så godt tale om *kognitiv realisme*. En proponent for kognitiv realisme er Scott Soames. Det, han skriver om programmet, kan vi fuldt ud bifalde:

[...] unlike the Frege-Russell account, the cognitive-realist conception doesn't face the metaphysical pseudo-problem of "the unity of the proposition," which – though traditionally described as that of explaining how the constituents of propositions "hold together" – serves only to mask the real problem of explaining why propositions can be representational, and so have truth conditions. [...] The key is to reverse our explanatory priorities. Propositions, properly conceived, are not an *independent* source of that which is representational in mind and language; rather, propositions are representational *because* of their intrinsic connection to the inherently representational cognitive events in which agents predicate some things of other things. (Soames 2010:106-107).

Et relevant spørgsmål er, hvad der er det afgørende trin – *the big step* – frem mod at være i stand til at beherske et sprog. Selv om intet trin kan undværes, mener jeg, det helt afgørende trin – trinnet med de mest radikale konsekvenser – er sjette-trinnet: Her indtræder vi for første gang i en social orden. Searle har beskrevet denne indtræden som en endelig afsked med den bundethed til øjeblikkets lyster og den lokale instrumentalitet, de tilfredsstilles gennem. Her forsynes vores handlinger for første gang med "desire-independent reasons" (Searle 2001, chapter 6). Det betyder ikke, at vi har sluppet den forankring i den fysiske virkelighed, den menneskelige handling altid må være underlagt. Men det betyder, at afstanden til den verden, vi møder i perceptionen, kan gøres betragteligt større i kraft af den deontisk baserede institutionelle virkelighed, der nu er blevet åbnet for os.

Som nævnt indledningsvis har analysen i denne artikel været filosofisk-analytisk anlagt: Det, vi har beskæftiget os med, er de *nødvendige trin* frem mod fuld sprogbeherskelse, mens det empiriske har været holdt tilbage. Hvis vi til slut alligevel skal nævne et par empiriske resultater, kan det oplyses, at bortset fra visse domesticerede dyrearter synes kun mennesket at beherske handleformer højere end trin to. Ontogenetisk betrædes fjerde-trinnet fra omkring et-årsalderen og sjette- og syvende-trinnet fra omkring to-års-alderen (fx Piaget 1953 (1936)); Piaget & Inhelder 1971 (1966)); Tomasello 2014). Fuldt udfoldet beherskelse

af de enkelte udviklingstrin har senere aldersfastsættelser. I relation til tingskonservationsbegrebet på andet-trinet vil vi først se fuldt udviklede former i 10-12-års-alderen (Piaget & Inhelder (1971 (1966):26-41).

Litteratur

- Austin, John L. (1971; 1. udg. 1962) *How to Do Things with Words: The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955*. Oxford: Oxford University Press.
- Austin, John L. (1998; eng. 1. udg. 1962) *Ord der virker*. København: Gyldendal.
- Bratman, Michael E. (1999) *Faces of Intention: Selected Essays on Intention and Agency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bratman, Michael E. (2014) *Shared Agency: A Planing Theory of Acting Together*. Oxford: Oxford University Press.
- Carnap, Rudolf (1956; 1. udg. 1947) *Meaning and Necessity*. Chicago: University of Chicago Press.
- Chomsky, Noam (1957) *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- Chomsky, Noam (1965) *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Chomsky, Noam (1977; 1. udg. 1975) *Om sprog*. København: Gyldendal.
- Davidson, Donald (1967) Truth and Meaning. *Synthese* 27, 3:304-323.
- Davidson, Donald (1993; eng. 1. udg. engelsk 1973) Om selve ideen om et begrebsskema. *Philosophia* 22, 1-2:11-24.
- Dummett, Michael (1975) What is a Theory of Meaning? *Mind and Language; Wolfson College Lectures 1974*. Samuel Guttenplan (ed.). Oxford: Clarendon Press.
- Dummett, Michael (1976) What is a Theory of Meaning? (II). *Truth and Meaning; Essays in Semantics*. Gareth Evans & John McDowell (eds.). Oxford: Clarendon Press.
- Evans, Gareth (1982) *The Varieties of Reference*. Oxford: Clarendon Press.
- Frege, Gottlob (2002a; ty. 1. udg. 1892) Mening og betydning. *Filosofiens, sprogets og matematikkens grundlag*. Århus: Philosophia:159-182.
- Frege, Gottlob (2002b; ty. 1. udg. 1918-19) Tanken: En logisk undersøgelse. *Filosofiens, sprogets og matematikkens grundlag*. Århus: Philosophia:219-244.

- Gilbert, Margaret (1992; 1. udg. 1989) *On Social Facts*. London: Routledge.
- Gilbert, Margaret (2014) *Joint Commitment: How We Make the Social World*. Oxford: Oxford University Press.
- Grice, Herbert Paul (1989a; 1. udg. 1957) Meaning. *Studies in the Way of Words*. Cambridge Massachusetts/ London, England: Harvard University Press:213-223.
- Grice, Herbert Paul (1989b; 1. udg. 1969) Utterer's Meaning and Intentions. *Studies in the Way of Words*. Cambridge Massachusetts/London, England: Harvard University Press:86-116.
- Grice, Herbert Paul (1989c; 1. udg. 1968) Utterer's Meaning, Sentence Meaning and Word-Meaning. *Studies in the Way of Words*. Cambridge Massachusetts/London, England: Harvard University Press:117-1376.
- Kaplan, David (1978a) Dthat. *The Philosophy of Language*. Martinich, A.P. (ed.). Oxford: Oxford University Press:315-328.
- Kaplan, David (1978b) On the Logic of Demonstratives. *Journal of Philosophical Logic* VIII:81-98.
- Katz, Jerrold J. & Fodor, Jerry A. (1963) The Structure of a Semantic Theory. *Language* 39:170-210.
- Korta, Kepa & John Perry (2011) *Critical Pragmatics: An Inquiry into Reference and Communication*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Kripke, Saul (1959) A Completeness Theorem in Modal Logic. *Journal of Symbolic Logic* 24:1-14.
- McDowell, John (1994) *Mind and World*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Montague, Richard (1974) *Formal Philosophy: Selected Papers of Richard Montague*. Ed. Richmond Thomason. New Haven, CT: Yale University Press.
- Morris, Charles W. (1970; 1. udg. 1938) *Foundations of the Theory of Signs*. Chicago: University of Chicago Press.
- Perry, John (1977; 1. udg.) Frege on Demonstratives. *Philosophical Review* 86:474-497.
- Piaget, Jean (1953; 1. udg. 1936) *The Origin of Intelligence in Child*. London: Kegan Paul.
- Piaget, Jean (1957; 1. udg. 1954) *Construction of Reality in the Child*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Piaget, Jean & Bärbel Inhelder (1971; 1. udg. 1966) *Barnets psykologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Récanati, François (1993) *Direct Reference: From Language to Thought*. Oxford: Basil Blackwell.

- Saussure, Ferdinand de (1970; 1. udg. 1916) *Kurs i allmänn lingvistik*, Stockholm: Bo Cavefors.
- Schiffer, Stephen (1972) *Meaning*. Oxford: Oxford University Press.
- Searle, John R. (1969) *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John R. (1971; 1. udg. 1965) What Is a Speech Act? *The Philosophy of Language* (Dansk duplikat 1977). John R. Searle (ed.). Oxford: Oxford University Press:39-53.
- Searle, John R. (1979; 1. udg. 1975) A Taxonomy of Illocutionary Acts. *Expression and Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press:1-29.
- Searle, John R. (1983) *Intentionality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John R. (1989) How Performatives Work. *Linguistics and Philosophy* 12:535-558.
- Searle, John R. (1995) *The Construction of Social Reality*. London: Allen Lane, The Penguin Press.
- Searle, John R. (2001) *Rationality in Action*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Searle, John R. (2008) What Is Language: Some Preliminary Remarks. *Explorations in Pragmatics: Linguistic, Cognitive and Intercultural Aspects*. Istvan Kecskes & Lawrence R. Horn (eds.). Berlin: Mouton de Gruyter:7-37.
- Searle, John R. (2010) *Making the Social World: The Structure of Human Civilization*. Oxford: Oxford University Press.
- Searle, John R. (2015) *Seeing Things as They Are: A Theory of Perception*. Oxford: Oxford University Press.
- Soames, Scott (2010a) *What Is Meaning?* Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Soames, Scott (2010b) *Philosophy of Language*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Sperber, Dan & Deirdre Wilson (1986) *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Basil Blackwell.
- Stalnaker, Robert C. (1972; 1. udg. 1970) Pragmatics. *Semantics of Natural Language*. D. Davidson & G. Harman (eds.). Dordrecht-Holland: D. Reidel Publishing Company:380-397.
- Tarski, Alfred (1932) Der Wahrheitsbegriff in den Sprachen der deduktiven Disziplinen. *Anzeiger Akademie der Wissenschaft Wien, Math.-nat. Kl.* 69:23-25.
- Tomasello, Michael (1999) *The Cultural Origins of Human Cognition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Tomasello, Michael (2014) *The Natural History of Human Thinking*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Toumela, Raimo (1988) We-Intentions. *Philosophical Studies* 53:115-137.
- Toumela, Raimo (2013) *Social Ontology: Collective Intentionality and Group Agents*. Oxford: Oxford University Press.
- Widell, Peter (2001) Illokutioner er assertiver: Et bidrag til belysning af talehandlingens struktur og taksonomi. *Augias* 56-59:15-64.
- Widell, Peter (2009) Logik, mening, handling, tale. 12. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2008*. Inger Schoonderbeek Hansen & Peter Widell (eds.). Århus: Nordisk Institut:301-318.
- Wittgenstein, Ludwig (1971; 1. udg. 1953) *Filosofiske undersøgelser*. København: Munksgaard.